

Editorial

Sociálne a kultúrne dejiny vojenstva

Michal Cáp

Vojny, vojenstvo a armády sú konštantou dejín novších aj starších, svetových aj tých stredo európskych. Môžeme o tom diskutovať, môžeme s tým nesúhlasiť a môžeme dodať bohužiaľ, ale to je (bohužiaľ) asi tak všetko, čo s tým môžeme robiť. Vojské dejiny a dejiny vojenstva, terminologicky niekedy považované za odlišné poddisciplíny,¹ sú úplne pravidelne dávane do samostatného „geta“,² oddeleného od „civilnej“ historiografie. Skôr než nariekať nad inštitucionálnymi, metodologickými a ideologickými príčinami tohto stavu, si toto tematické číslo kladie za úlohu ukázať možnosti prekonania uvedených neproduktívnych bariér.

V historiografii je pre tento prístup zaužívané pomenovanie „New Military History“³ (je zaujímavé, ako môže byť niečo považované za nové kontinuálne už od šesťdesiatych rokov 20. storočia) a za svoj hlavný cieľ považovalo oprostíť sa od „starých“, prevažne operačných dejín ťažení, bitiek a veľkých generálov, ako aj súpisov zbraní a techniky. Aj keď je toto vymedzenie terminologicky užitočné, v súčasnom medzinárodnom kontexte už nemá onen bojovný étos vymedzenia sa voči „starým“ prístupom, ktoré stále môžu byť relevantné, vyvíjajúce sa a potrebné. Je užitočnejšie hovoriť o pluralite prístupov k historickému bádaniu vrátane toho venujúceho sa vojenskej tematike. Predkladané štúdie zastrešuje práve tento možno skôr fenomén ako prístup. V snahe integrovať do všeobecnej historiografie výskum militarnej problematiky a, naopak, otvoriť „geto“ nevojenským historičkám a historikom, ho preto môžeme pomenovať ako sociálne a kultúrne dejiny vojenstva.

Príspevok Kláry Brtkovej Naše, *nebo cizí? Prusko-rakouská válka roku 1866 ve vzpomínkách civilistů v českých zemích* sa venuje aktérskym svedectvám tohto významného konfliktu, ktorý paradoxne nemá v českej historickej pamäti výrazné miesto a záujem oň zostáva prevažne regionálny. Stále pretrvávajúce mýty z obdobia prvej republiky, skresľujúce vnímanie tejto udalosti, sú v štúdiu vyvrátené prostredníctvom ego-dokumentov sprostredkujúcich dobové svedectvá. Analýza pamätí účastníkov ukazuje, že nielen vojaci, ale aj civilné obyvateľstvo českých krajín sa aktívne zapájalo do konfliktu, či už dobrovoľne, alebo pod nátlakom. Ten sa neodohrával v spoločenskom vzduchoprázdne a skúmané svedectvá vyvracajú predstavu o jeho cudzosti pre české obyvateľstvo.

David Smrček svojím textom *Armáda, společnost a nepokoje roku 1897* načrtáva vnímanie armády nasadzovanej v rámci vojenských asistencií proti demonštrantom

1 Ivan ŠEDIVÝ, *Fenomén moderní války*, in: Jana Čechurová — Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 681–698.

2 *Ibid.*, ale túto metaforu najfarbistejšie použil Jeremy BLACK, *Rethinking Military History*, Londýn 2004.

3 Vid' *ibid.*

koncom 19. storočia v Predlitavsku. Štátna moc sa stretávala s problémami spojenými s nárastom masových hnutí, demonštrácií a nepokojov, značne zapríčinený nedostatočným rozvojom bezpečnostných zložiek a politizáciou miestnych samospráv. V mnohých prípadoch musela byť povolaná armáda, ako práve pri násilnostiach v roku 1897. Avšak armáda čelila podobným problémom ako civilné orgány — jej zásahy boli pod drobnohľadom politických elít, médií a samotných demonštrantov. Stret inštitúcie zachovávajúcej si mentalitu z obdobia absolutizmu s modernizujúcou sa spoločnosťou viedol k výraznej kritike armády zo strany občianskej (a národnej) spoločnosti a prispel k formovaniu jej negatívneho obrazu.

Tomáš Drábek osvetľuje spoločenský význam plukovných hudieb vo svojej štúdii *Hudební oddíly československých legionářů v Rusku 1914–1920*. Tieto hudobné telesá zohrávali nielen ceremoniálnu úlohu počas vojenských slávností, ale mali vplyv aj na každodenný život legionárov. Poskytovali vojakom útechu a zábavu, čím prispievali k udržaniu morálky v náročných vojnových podmienkach. Štúdia ukazuje vojenské hudby ako pole kultúrnej hybridnosti, kde legionári kombinovali rakúsko-uhorské a ruské vplyvy. Tento proces reflektuje širší presah, keď hudba napomáhala formovať identitu vojska, a v kontexte dejín každodennosti štúdia poukazuje na hudbu ako na dôležitý prvok sociálnej interakcie a kultúrneho prejavu, ktorý presahoval úzko vojenské funkcie a okrem samotných legionárov vplýval aj na miestne obyvateľstvo a medzinárodných spojencov.

Štúdia Vlastimila Křišťana *Největší válečný zločin čs. legionářů v Rusku? K personálním ztrátám č.-s. rudoarmějců v Penze* sa kriticky vyrovnáva s udalosťou, ktorej naratívy formovalo politicky pestré obdobie prvej republiky. Tie, často spojené s legendami o vojnových zločinoch, boli pretriasané ako v legionárskej, tak aj v komunistickej literatúre a tlači. Text kriticky analyzuje počet obetí popráv zajatcov, pričom spochybňuje niektoré mýty o masových popravách v Penze. Zatiaľ čo dobové zdroje často uvádzajú čísla obetí v stovkách, nové výskumy naznačujú, že skutočný počet bol podstatne nižší. Text poukazuje na skreslenia spojené s historickými udalosťami a ponúka kritický pohľad na spôsob, akým boli tieto udalosti interpretované, politicky využívané a ako sa stali súčasťou historickej pamäti.

O možnosti utilitárneho využitia mládežníckych hnutí a obzvlášť fenoménu skautingu armádou píše Lucie Kurusová vo svojom texte *Junák jako součást československé zahraniční akce*. Exilový Junák bol výrazne podporovaný a prepojený s Ministerstvom národnej obrany v Londýne, ktoré v ňom, ako v československej vetve medzinárodného hnutia, videlo užitočné pole pre propagáciu československej veci. Jedným z hlavných cieľov Junáka v exile bolo slúžiť ako nástroj propagandy, obzvlášť v pre medzinárodný skauting domácom, britskom prostredí. Hoci jeho aktivity boli v dôsledku obmedzenej veľkosti menšieho rozsahu, vedúci činovníci Junáka sa stotožňovali so svojou úlohou a aktívne sa usilovali o jej naplnenie. Stal sa tak jedným z nástrojov exilovej propagandy a prispel k reprezentácii československého odboja v zahraničí.

Záverový príspevok Marka Jakoubka *Boj Karla Durmana s ruskou ideologickou hegemonií — Ztracené iluze. Ruská politika vůči Bulharsku v letech 1877–1887. Pozvánka k (demytologizační) četbě* nie je štúdiou, ale kombináciou oneskoreného nekrológu koryfeja dejín medzinárodných vzťahov, a - ako napovedá názov — ukážkou čoskoro vychádzajúcej edície jeho práce, ktorá bola doteraz dostupná iba v samizdatovej a pre-

kladovej forme.⁴ V nej Karel Durman kriticky odhaľuje mýtus o „večnom priateľstve“ medzi Ruskom a Bulharskom, vytvorený na podporu ruskej nacionalistickej a imperialistickej ideológie. Hoci Rusko prispelo k nezávislosti Bulharska, jeho skutočný cieľ spočíval v upevnení vlastného vplyvu na Balkáne. Durmanova práca ponúka hlbšiu reflexiu toho, ako sa dejiny využívajú na politické účely, a jeho snaha o „demytologizáciu“ je v súčasnom kontexte mimoriadne aktuálna.

Dúfam, že toto číslo rozšíri obzory a zároveň inšpiruje k tomu, akými pestrými spôsobmi je možné uchopiť militárnu problematiku, a, naopak, ako sa dajú rôzne témy a prístupy obohatiť reflektovaním matérie, ktorá je považovaná len za úzku doménu vojenských historikov. Getá by sme nemali budovať, ba ani reformovať, mali by sme sa od nich oprostiť a ich obsah vedieť prijať. Hádám sa to v našom prostredí podarí aj s tým militárnym.

⁴ Karel DURMAN, *Konec mýtu o věčném přátelství. K charakteristice ruské politiky v Bulharsku v letech 1876–1887*, ed. Marek Jakoubek, Praha 2024.